

פרשת חיי שרה התשפ"ג

ari.kahn@biu.ac.il

הרב ארי דוד קאהן

1. בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד

(ב) ויאמר אברהם אל-עבדו זקן ביתו המשל בכל-אשר-לו שים-נא ידך תחת ירכי: (ג) ואשפיעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא-תקח אשה לבני מבנות הפנעני אשר אנכי יושב בקרבן: (ד) כי אלי-ארצי ואל-מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק: (ה) ויאמר אליו העבד אולי לא-תאבה האשה ללכת אחרי אל-הארץ הזאת ההשב אשיב את-בנה אל-הארץ אשר-יצאת משם: (ו) ויאמר אליו אברהם השמר לה פן-תשיב את-בני שמה: (ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר-לי ואשר נשבע-לי לאמר לזרעה אתן את-הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם: (ח) ואם-לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת רק את-בני לא תשב שמה: (ט) וישם העבד את-ידו תחת ירך אברהם אדניו וישבע לו על-הדבר הזה: (י) ויצחק העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל-טוב אדניו בידו ויקם וילך אל-ארם גתרים אל-עיר נחור: (יא) ובקרו הגמלים מחוץ לעיר אל-באר המים לעת ערב לעת צאת השאבת: (יב) ויאמרו ה' אלהי אדני אברהם הקרה-נא לפני היום ועשה-חסד עם אדני אברהם: (יג) הנה אנכי נצב על-עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים: (יד) והנה הנער אשר אמר אליה הטי-נא כדף ואשתה ואמרה שתה וגם-גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כיי-עשית חסד עם-אדני: (טו) ויהי-הוא טרם פלה לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן-מלכה אשת נחור אחי אברהם וכדה על-שכמה: (טז) והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה ותרו העינה ותמלא כדה ותעל: (יז) וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמלאיני נא מעט-מים מכדך: (יח) ותאמר שתה אדני ותמהר ותרו כדה על-ידה ותשקהו: (יט) ותכל להשקותו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם-כלו לשבת: (כ) ותמהר ותער כדה אליהשקת ותרו עוד אליהבאר לשאב ותשאב לכל-גמליו: (כא) והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו אם-לא: (כב) ויהי כאשר פלו הגמלים לשבות ויצחק האיש גזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על-ידיה עשרה זהב משקלם: (כג) ויאמר בת-מי את הגידי נא לי הניש בית-אביך מקום לנו ללון: (כד) ותאמר אליו בת-בתואל אנכי בן-מלכה אשר ילדה לנחור: (כה) ותאמר אליו גם-תבן גם-מספוא רב עמנו גם-מקום ללון: (כו) ויצד האיש וישתחו לה: (כז) ויאמר ברוך ה' אלהי אדני אברהם אשר לא-עזב חסדו ואמתו מעם אדני אנכי בדורך נתני ה' בית אחי אדני: (כח) ותרו הנער ותגד לבית אמה פדברים האלה: (כט) ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן אליהאיש החוצה אל-העין: (ל) ויהיו פראת את-הנזם ואת-הצמידים על-ידי אחתו וכשמעו את-דברי רבקה אחתו לאמר פה-דבר אלי האיש ויבא אל-האיש והנה עמד על-הגמלים על-העין: (לא) ויאמר בוא ברוך ה' למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי הפית ומקום לגמלים: (לב) ויבא האיש הפיתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומלם לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו: (לג) ויושם לפניו לאכל ויאמר לא אכל עד אם-דברתי דברי ויאמר דבר: (לד) ויאמר עבד אברהם אנכי: (לה) וה' ברוך את-אדני מאד ויגדל ויתגדלו צאן ויבקר ויבסר ונהב ועבדו ושפחת וגמלים וחסמרים: (לו) ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זקנתה ויתגדלו את-כל-אשר-לו: (לז) וישבעני אדני לאמר לא-תקח אשה לבני מבנות הפנעני אשר אנכי יושב בארצו: (לח) אם-לא אל-בית-אבי תלך ואל-משפחתי ולקחת אשה לבני: (לט) ואמר אל-אדני אלי לא-תלך האשה אחרי: (מ) ויאמר אלי ה' אשר-התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי: (מא) אז תנקה מאלתי פני תבוא אל-משפחתי ואם-לא יתנו לך והנית נקי מאלתי: (מב) ויבא היום אל-העין ואמר ה' אלהי אדני אברהם אם-יש-נא מצלים דרכי אשר אנכי הלך עליה: (מג) הנה אנכי נצב על-עין המים והנה העלמה היצאת לשאב ואמרתי אליה השקיני-נא גא מעט-מים מכדך: (מד) ואמרה אלי גם-אתה שתה וגם לגמליך אשאב הוא האשה אשר-הכית ה' לבן-אדני: (מה) אני טרם אכלה לדבר אל-לבי והנה רבקה יצאת וכדה על-שכמה ותרו העינה ותשאב ואמר אליה השקיני-נא: (מו) ותמהר ותורו כדה מעליה ותאמר שתה וגם-גמליך אשקה ואשת וגם הגמלים השקתה: (מז) ואשאל אתה ואמר בת-מי אתך ותאמר בת-בתואל בן-נחור אשר ילדה-לו מלכה ואשם הנזם עליאפה והצמידים עליידיה: (מח) ואקד ואשתתוה לה ואברך את-ה' אלהי אדני אברהם אשר הניחני בדורך אמת לקחת את-בת-אחי אדני לבנו: (מט) ועתה אם-ישלכם עשים חסד ואמת את-אדני הגידו לי ואם-לא הגידו לי ואפנה על-ימיו או על-שמאל: (נ) ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליה רע או-טוב: (נא) הנה-רבקה לפניך קח וילך ותהי אשה לבן-אדניך כאשר דבר ה':

(נב) ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דברי ה' וישתחו ארצה לה': (נג) ויוצא העבד פלי-לכסוף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת בתן לאחיה ולאמה: (נד) ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר-עמו וילינו ויקומו בבקר ויאמר שלחני לאדני: (נה) ויאמר אחיה ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך: (נו) ויאמר אלהם אל-תאחרו אתי וה' הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני: (נז) ויאמרו וקרא לנער ונשאלה את-פיה: (נח) ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם-האיש הזה ותאמר אלך: (נט) וישלחו את-רבקה אתם ואת-מנקתה ואת-עבד אברהם ואת-אנשיו: (ס) ויברכו את-רבקה ויאמרו לה אחתנו את הגי לאלפי רבקה ויירש זרעך את שער שגאיו: (סא) ותקם רבקה ונעלה ותרפכה על-הגמלים ותלכנה אחרי האיש ויטח העבד את-רבקה וילך: (סב) ויצחק בא מבוא באר לחי ראי והוא יושב בארץ הגגב: (סג) ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עינו וירא והנה גמלים באים: (סד) ותשא רבקה את-עיניה ותרא את-יצחק ותפל מעל הגמל: (סה) ותאמר אל-העבד מי-האיש הלזה שהלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הצעיר ותתקם: (סו) ויספר העבד ליצחק את פלי-הדברים אשר עשה:

2. בראשית רבה (וילנא) (פרשת חיי שרה) פרשה ס סימן ח

ויתן תבן ומספוא לגמלים (בראשית כד, לב); אמר רבי אהא יפה שיתתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בני, פרשתו של אליעזר שנים ושלשה דפים הוא אומרה ושונה, ושך מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מרבו המקרא.

3. רש"י בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק מב

ואבא היום-היום וצאתי והיום באתי, מפאן שקפצה לו הארץ. אמר רבי אהא יפה שיתתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בני, שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה:

4. בראשית (פרשת תולדות) פרק כח פסוק א - ב

(א) ויקרא יצחק אל-יעקב ויברך אותו ויצוהו ויאמר לו לא-תקח אשה מבנות כנען: (ב) קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמה וקח-לך משם אשה מבנות לבן אחי אמה:

5. בראשית (פרשת וירא) פרק כב פסוק כ - כג

(כ) ויהי אחרי הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם-הוא בני לנחור אחיך: (כא) את-עוץ בחרו ואת-ביתו אהיו ואת-קמואל אבי ארם: (כב) ואת-כשד ואת-חזו ואת-פלדש ואת-דלף ואת בתואל: (כג) ובתואל ילד את-רבקה שמנה אלה ילדה מלפה לנחור אחי אברהם:

6. רד"ק בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק ד

ואל מולדתי - העיר שנולדתי והיא אור כשדים; ר"ל כי שם ימצא משפחתו, ועל רבקה רמז לו כי הוגד לו שנולדה. ובב"ר א"ר יצחק. כי אל ארצי היינו דאמרי אינשי חטין דקרתך זונין מנהון זרע:

7. רשב"ם בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק ד

כי אם אל ארצי - ולא לאותם שאינם קרובי אלא למולדתי שבארצי תלך:

8. רבי אברהם בן הרמב"ם בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק ד

ואל מולדתי אין הכוונה בו למקום לידתו אלא למשפחתו אשר היחס [שהיא הלידה] ממנה כמו שביאר אליעזר כאשר סיפר את מה שאמר (אברהם) ופירש את טעמו (ואמר) וישבעני אדני [וג'] אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי:

9. חזקוני בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק ד

אל ארצי חרן. ואל מולדתי אור כשדים איני רוצה שתירש שום נכרית את נכסיו.

רבינו מיוחס בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק לח

אל בית אבי ואל משפחתי. הוא אמר כן, אבל אברהם אמר לו אל ארצי ואל מולדתי אף על פי שאינה ממשפחתי:

10. ר' חיים פלטיאל בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק ד

כי (אם) אל ארצי ואל מולדתי. תימ' מה ראה במשפחתו והלא היו כולם עובדי ע"ז, וי"ל דהיה יודע שאם הייתה מקרבת אצלו הייתה למידה יראת שמים.

11. מדרש הגדול בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק ד

כי אל ארצי ואל מולדתי. והלא כולם עובדי עבודה זרה דכתיב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים (יהושע כד, ב) ואברהם אבינו יצא מהם, אלא אמר אברהם הואיל ואני מגייר אגייר ממשפחתי ומבית אבי שהן קודם לכל ולא עוד אלא שהן קרובי תשובה. מכאן אמרו לעולם תהא דעתו שלאדם קרובה לקרוביו ואם יש לו עושה בטובתו. וכן הוא אומר ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נח, ז).

12. אברבנאל פרשת חיי שרה

השאלה הט"ז - למה נכתב ספור אליעזר כפול בספרו אותו לבתואל ולבן מה תועלת בהכפול והיה די שיאמר ויספר העבד את כל אשר צוהו אדוניו וכל אשר קרהו עם רבקה לא יותר מזה וכבר התעוררו חז"ל על זה כמו שיתבאר ולמה שנה אליעזר בספור השבועה שהשביעו אדוניו כי במקום שהשביעו אל ארצי ואל מולדתי תלך אמר הוא ללבן אל בית אבי תלך ואל משפחתי ואם שלא זכר אליהם רק את בני לא תשב שמה וגם שינה שבעת שאמר בעת הבחינה אותה הוכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני ספר ממנו בלבד היא האשה אשר הוכיח ה' לבן אדוני וכן שנויים אחרים שיבואו בפסוקים: הנה מפני עשרת שנויי' האל' שעש' אליעזר בספורו נכפל בתורה.

13. רמב"ן בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק כב

ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה - הכתוב הזה יחסר המעשה, שהיה צריך שיאמר "ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה ושני צמידים על ידיה". ולכך אני אומר כי פירושו ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים שיהיו על ידיה ויאמר לה בת מי את. ואחרי שאמרה אליו "בת בתואל אנכי" שם הנזם על אפה והצמידים על ידיה, כאשר אמר להם, אבל חסר כאן הנתינה. וכן במקומות רבים:

14. רש"ר הירש בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק ד

(ד) לבני ליצחק. הרי אלו שתי בחינות: "לבני", בראש וראשונה תהיה ראויה להיות אשה לבני, תצדיק את התקוה להיות היא בתי, כדרך שהוא בני. זו הדרישה הכללית ביחס לאופיה. אך יכולים שני בני אדם להיות מצוינים כשלעצמם, ועם זה לא יתאימו זה לזה באופים האינדיבידואלי, משום כך: "ליצחק"; יראה אליעזר שתתאים האשה לאופיו האינדיבידואלי של יצחק. הרי יש לזכור, כי כאשר דחה אברהם את בנות כנען, גם אנשי ארם היו עובדי עבודה זרה. לפיכך, לא אלילי כנען, אלא השחיתות המוסרית שבכנען היתה המניע להחלטתו. אליליות היא ביסודה תעיית השכל, ולזו יש תקנה. אך שחיתות מוסרית תופסת את כל ההויה האנושית על כל עומק הנשמה והרגש, וכאן גם אברהם לא יכול היה לקוות למצוא לבנו אשה צנועה וטהורה במוסרה, אשה שתביא לביתו את פנינת אצילות הדעת וטהרת המוסר: אל ארצי ואל מולדתי מקביל אולי אל: "לבני ליצחק". "ארצי" רומז, כאמור לעיל (יב, א), על הכיוון הכללי, ואילו "מולדתי" - על המקום המצומצם, על עיר המולדת, או, וכך כנראה כאן: המשפחה הקרובה.

15. שפתי כהן בראשית פרשת חיי שרה ד"ה [כד, לח

אם לא אל בית אבי ואל משפחתי תלך וגו'. ואברהם לא אמר לו אלא כי אל ארצי ואל מולדתי תלך, אמר לו אויר המדינה גורם, כך הבין הוא, ולזה אמר והנה הנערה אשר אומר וגו' איזו שתהיה, כששאל אותה ואמרה בת בתואל אמר נחני ה' בית אחי אדוני, אני הייתי חושב שכוונת אדוני הוא ליקח לו אשה מארצו אפילו שלא תהיה ממשפחתו, עתה שהנחני ה' בית אחי אדוני נראה שכוונתו לא היתה אלא לבית אביו ממש, לזה אמר אם לא אל בית אבי תלך וגו', וסיפר להם המאורע שנראה ממנו שהוא מה', ולזה אמר ועתה אם ישכם עושים חסד אם יהיה על ידכם אבל מאתו יתברך הוא אמת, ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל, על ימין מבנות ישמעאל, כי השבועה לא היתה אלא שלא אקח מבנות כנען, או על שמאל מבנות לוט שכן אמר לו אברהם אם הימין ואשמאילה.

16. רש"י בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק מט

על ימין. מבנות ישמעאל:

על שמאל. מבנות לוט, שְׁהָיָה יוֹשֵׁב לְשִׁמְעָאֱלוֹ שֶׁל אַבְרָהָם:

17. רמב"ן בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק ח

אבל ונקית משבועתי, שיהיה הוא פטור, ואברהם הוא היודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בהם וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים. ויתכן כי "משבועתי זאת", רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם, כי אולי היתה השבועה על הכל, ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. וזה טעם "זאת", ולכך אמר העבד ואפנה על ימין או על שמאל (להלן פסוק מט), ולא אמר "אשובה לי":

18. משך חכמה בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק ד

כי אל ארצי ואל מולדתי תלך, ולקחת אשה לבני (ליצחק). הנה אמר אברהם "ארצי", לרמוז כי ארם נהרים גם כן יהיה של בניו, שדוד עתיד לכבוש סוריא, ותהיה "ארצי". רק אליעזר השמיט דבר זה, שלא יחרה אף לבן ובתואל על זה. ויתכן כי אברהם לא אמר שילך אל משפחתו, רק אל העיר אשר נולד שם, ומשם יקח אשה אף אם אינה ממשפחתו - רק שתהא מן העיר הזאת. ולכן אמר כי הנערה אשר יראה בה נדיבות להטריח ולהשקות לגמליו, ראויה היא להינשא

לבן אברהם ולהביא לתוך ביתו, ובטח תוטב בעיני הנערה ואביה להתחתן עם אברהם, ולא היה נוחש. רק אליעזר רצה לאמת זה להם אשר הדבר בגזירה מוחלטת ובהשגחה פרטית [כאשר כן היה באמת] אמר שאברהם ציוהו ליקח ממשפחתו ומבית אביו [אולי סבר שזה נרמז באמרו "ואל מולדתי"] והוא נוחש, וכן היה כי העלמה היתה מ"בית אבי" אברהם. ולכן, שינה גם בזה שלא נתן לה הצמידים עד ששאלה בת מי היא, כי כיון שלפי דבריו הציווי היה מאברהם רק על משפחתו, מי יודע אם ממשפחתו היא?! ובאמת לא צוהו רק על העיר שבה נולד, ולכן נתן קודם ששאל בת מי היא, כי תהיה למי שיהיה תינשא לבן אברהם. ובזה מסולק מה שהקשו בתוספות למאן דאמר דבני נח נצטוו על הכישוף ולא תנחשו כתוב יעויין שם, שלפי זה הוא באמת לא נוחש, אך שסיפר להם שסמך על הניחוש שהיא ממשפחת אברהם, כמו שאמר לפנייהם שנצטווה על זה גם כן מאברהם, ודו"ק.

19. הכתב והקבלה בראשית (פרשת חיי שרה) פרק כד פסוק לח

ואל משפחתי. שם משפחה לבעלי לשון הוא לשון התקרבות והתחברות, ... ולזה אברהם שלא היתה לו קרבת הדעת והתחברות עם בני משפחתו, להפרידו מהם באמונת יחידו של עולם, והם עדיין היו דבוקים באלהי נכר, לכן לא כינה אותם בשם משפחה כ"א בלשון מולדתי, אמנם אליעזר כעבד נאמן לבלי פרסם לעיניהם התרחקות אברהם ממנו קראם בשם משפחה, ולזה שינה ג"כ בלשונו לאמר ה' אשר התהלכתי לפניו, אף שאברהם אמר ה' אשר לקחתני מבית אבי, כי לא רצה לגלות להם בביאור גמור שבכונה ורצון הוא מרוחק מהם.

20. רד"צ הופמן פרשת חיי שרה

... כדי להגיע למטרתו מרשה לעצמו העבד כמה וכמה פעמים חופש מסויים בתיאור הדברים. כך שונה התיאור שבפי העבד בפסוקים לט - מ, מתיאורה של השיחה עצמה כפי שהיא באה בפסוקים ... ודאי שאילו היה העבד מצטט את דבריו של אברהם, כמות שנאמרו לו - בתואל ומשפחתו ייעלבו ביותר. הכיצד, ישאלו? אברהם מתגאה כל כך ומרגיש עצמו כל כך נישא שהוא חושב, כי ה' הבדילו מעמנו, ואף על פי כן הוא רוצה בבתנו ליצחק לאשה? ועם זאת אין הוא רוצה בשום פנים לאפשר לבנו זה לבוא במגע עמנו, כאילו אסורים במגע ואף מתועבים אנו וארצנו! די להתבונן בשנאה הרבה שישראל מושך אליו בשל ה"אתה בחרתנו", כדי להבין כיצד היו מתקבלים דברים כאלה במשפחתו של בתואל, למרות שידבר רק אמת, ובלא התנשאות כלשהי. לכן מתאר העבד את הדברים באור אחר לגמרי. אין הוא מזכיר כלל את האפשרות של שיבת יצחק לארץ שאברהם יצא ממנה. כזה כלל לא יעלה על הדעת, מכיוון שכבר ירש יצחק את כל רכושו העצום של אביו. אליעזר מתאר איפוא את הדברים כאילו כל דאגתו - שמא לא תרצה האשה ללכת "אחרי", כלומר אחרי עבד פשוט. ועל כך משיב אברהם, לפי גירסתו של אליעזר - "ה' אשר התהלכתי לפניו" וגו', לא "ה' אלהי השמים... אשר לקחני מבית אבי", כי גם מלים כאלה היו פוגעות. ויחד עם זאת רומז העבד, כבדרך אגב, שאין הוא כלל קשור לאפשרות זו, לשידוך זה דוקא. הוא יכול להציג אולטימאטום - "ואפנה על ימין" וגו'. בפסוקים מב - מז מספר העבד בקצרה, ובצורה מהימנת למדי, את הדברים שהתרחשו ליד הבאר. אך אין הוא שוכח לשנות במקצת את נימת הדברים (פסוק מז) - לדברי העבד, תחילה שאל את הנערה למשפחתה, ורק לאחר ששמע, שאמנם ממשפחת אברהם היא, רק אז נתן לה את המתנות, כך שלא במקרה אלא לכתחילה כל הכבוד להם הוא. אך השווה רמב"ן לפסוק כב. ויעיל ביותר הוא גם האולטימאטום שהוא מציג בסוף נאומו (בפסוק מט). ה' סיבב את הדברים כך, ועתה עליכם לבחור, אם לקבל השתלשלות זו כסימן מן השמים או לאו; והוא מדגיש "הגידו לי", הוא מבקש לשמוע את האמת הגלויה כדי לדעת, באלו דרכים עליו לנקוט. אין הוא מניח מקום לתירוצים ולהשהיות, נאומו כמו מכריח ליתן את התשובה החיובית, שבאה בפסוקים הבאים.